

Г.В.Касьянов (Київ)

ІДЕОЛОГІЯ ОУН: ІСТОРИКО-РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ*

(*ревізія ідеології*)

Серед різноманітних наслідків розколу ОУН 1939-1941 рр. одним з найбільш очевидних став розрив у темпах ідеологічної еволюції двох відгалужень руху. Якщо мельниківці за часи війни фактично не змінили своїх ідеологічно-програмних настанов (можливо, це не було для них важливим з огляду на їхню тактику дій в умовах окупаційного режиму), а після війни цей процес розтягнувся на десятиліття, то бандерівська фракція виявила значно більше динамізму у цій сфері (зрозуміло, це стосується тієї частини бандерівців, які були здатні на такий динамізм).

Визначальним для зміни ряду принципів політико-програмних та ідеологічних настанов став III Надзвичайний збір ОУН (21-25 серпня 1943 р.). Як свідчить його учасник, Мирослав Прокоп, ініціаторами нововведень у програмі ОУН стали або представники східноукраїнських земель, або провідні члени організації, яким довелося там працювати у підпіллі в перші роки війни, або ті делегати, які брали участь у розробці політичної платформи УПА⁴², - отже, це були люди, які мали нагоду на практиці з'ясувати чинність націоналістичного ідеалу та відповідність попередніх програмних настанов життю і практичним завданням у реальних, досить жорстких умовах.

Основні світоглядні постулати (теза про органічність нації, про вищість інтересів нації, про ідеал самостійної соборної держави) залишилися незмінними. Найбільш показовою була зміна акценту в принципі національного колективізму: в ідеологічній преамбулі йшлося про те, що ідеалом нового суспільства є знищення всіх форм класової експлуатації, побудова всенародної держави та "вільна людина"⁴³, яка є вільною лише через її сприяння загальному суспільному інтересові.

Показовою була і спроба приділити значно більшу увагу економічним та соціальним проблемам при тому, що підхід до їх розв'язання з огляду на час і обставини залишався досить схематичним. Утім і цього достатньо, щоб помітити: до програми увійшла класична схема соціал-демократичного зразка, за якою держава має утримувати за собою стратегічно важливі сектори економіки і соціальної сфери, не допускаючи різкої майнової диференціації та свавілля бюрократії. Поза цими межами економічне життя та організація суспільства мали розбудовуватися на базі демократичних інститутів⁴⁴.

Наступні роки і подальший досвід підпільної боротьби на українських землях лише підсилили тенденцію до розширення світоглядних орієнтирів та відмови від претензій на домінування у політичному житті. Її наявність підтверджується як доповненнями, що їх було внесено в програму 1950 р., так і загальною спрямованістю оунівської публіцистики в Україні наприкінці 40-х - на початку 50-х років⁴⁵ (йдеться передусім про доробок О. Дяківа-Горнового та П. Полтави). Доповнення 1950 р. містили ряд формулювань цілком демократичного змісту, особливо в частині політичних свобод (О. Мотиль дійшов висновку, що у цей час "націоналісти розвернулися проти ідеологічних догматів 1920-х і 1930-х років і загалом перейшли на соціал-демократичні позиції, подібні до тих, які вони відкидали у 1920 р."⁴⁶). Зрозуміло, тут йдеться лише про певну частину націоналістичного руху). Найпоказовішим пунктом доповнень були пасажі про свободу політичних і громадських організацій⁴⁷.

* Закінчення. Початок див.: Укр. іст. журн. - 2004. - № 1.

Можна спробувати узагальнити різні версії різних авторів щодо причин зміни курсу ОУН (р). Серед факторів, що спричинили цю ревізію, більшість дослідників і самі учасники руху називають головні - зустріч з радянською дійсністю на Західній Україні у 1939-1941 рр. і безпосереднє знайомство з наслідками цієї дійсності у "великій Україні" у 1941-1943 рр. Практичний досвід учасників похідних груп ОУН, збагачення їхнього політичного багажу інтенсивними контактами з активними діячами з "материкової України" спонукали до перегляду деяких базових ідеологічних і практично-політичних принципів. Варто зауважити, що цей досвід став здобутком тієї частини загалу ОУН, яка була здатна до критичного переосмислення. Цікаве спостереження з цього приводу подав О.Мотиль: "Бандерівці були ті молоді люди, що захоплювалися ідеєю і чином так, що питання ідеологічні та політичні (поза визнанням примату української державності) вони просто ігнорували. /.../ Для цих ідейно-політичних "новиків" зустріч із "Сходом", де людей як раз такі питання цікавили, була великим шоком, що змусив їх не тільки переоцінити власний світогляд і визнати важливість соціального питання, але й зрозуміти, що самого гасла здобуття Української соборної самостійної держави не вистачає, щоб притягнути "східняка", що в ньому мусить бути ще якийсь соціальний, а ще краще - демократичний зміст /.../ Крайовики могли створити зовсім відмінну від тієї, що панувала у 1930-их рр., ідеологічну систему саме тому, що вони вперше мусили під час війни взятися за опрацювання ідеології. Давніші теоретики (мельниківці) подібної світоглядної кризи не мусили пережити, бо вже мали вироблену ідеологію..."¹⁰.

Не менш важливим чинником можна вважати загальну зміну у співвідношенні сил у світовій війні. На той час німці вже зазнали поразки під Сталинградом, перспектива повернення радянської влади на українські землі була реальністю — "першою ластівкою" став рейд партизанського об'єднання С. Ковпака⁴⁹. Ця загроза спонукала до розширення бази руху, передусім збройного, що вимагало залучення потенційних союзників (епізод з опануванням "Поліської Січі" Т. Бульби-Боровця був досить показовим у цьому сенсі).

Зрештою, дотримання тоталітаристської риторики зразка 1930-х років при одночасному протиставленні себе імперіалізму, чи то німецькому, чи то радянському, явно їм збігалось і з таким перспективним завданням, як майбутня репрезентація себе в очах тих сил, які мали перспективу стати суперником СРСР, і які також на цей час уже переходили в категорію переможних сил.

Отже, можна припустити, що спочатку зміна курсу та ревізія ідеологічного словника була тактичним кроком, принаймні для частини діючого керівництва ОУН (р.), однак згодом логіка подій та подальший досвід збройної боротьби і творення національного фронту різних політичних сил у вигляді Української Головної Визвольної Ради (УГВР, 1944) з претензіями на створення репрезентативної самостійної політичної сили вимагали не лише дотримання загальнодемократичної риторики, а й подальшого, детальнішого перегляду світоглядних засад руху. Цей процес набув рис зміни світоглядних орієнтирів, про що, власне, свідчить полеміка між крайовими публіцистами і Д. Донцовим, про яку йшлося раніше. Відхід від радикально-націоналістичної ортодоксії зразка 1930-х років, що розпочався як вимушена ревізія політичної тактики, досить швидко перейшов у світоглядну площину, бо не можна було перейти до реальних практичних дій по створенню спільного національного фронту в умовах, що швидко змінювалися, в умовах, коли реальним чи потенційним тереном діяльності ОУН були не еміграційні групи чи окремі специфічні регіони, а значно більша територія і значно ширше коло сил, як всередині цієї території, так і поза її межами.

Як бачимо, цей процес був зумовлений не лише суб'єктивними міркуваннями інтелектуальної верхівки ОУН (р), а й об'єктивною логікою подій. Ко-

ли іс нього втрутилися діячі, які не відчували цієї логіки, в організації трапився конфлікт, який призвів до другого розколу.

Т>ругий розкол О^Q-І: двійкарі

Навесні 1945 р. у Відні відбулася зустріч уповноважених Проводу ОУН в Україні (Василя Охримовича, Мирослава Прокопа, Дарії Ребет та Миколи Лебеда, які, за завданням Проводу, перейшли на Захід) зі Степаном Бандерою, Степаном Ленкавським та Ярославом Стецьком - було створено Закордонний центр ОУН (бандерівців). У січні-лютому 1945 р. Закордонний центр ОУН скликав конференцію керівних кадрів організації у Мюнхені, на якій відбулися перші широкі дискусії щодо ідеологічно-програмних питань і було оголошено про створення Закордонних частин ОУН (34 ОУН). Вже тоді досить чітко проявилися дві тенденції у трактуванні подальшої ідеологічної еволюції ОУН (б): С. Баидера та його прихильники вважали постанови ІІІ Надзвичайного збору ОУН (з уточненнями конференції ОУН червня 1950 р.) чинними, але наполягали на тому, що програмні поступки на користь демократії та світоглядного плюралізму, зроблені під час війни, були передусім тактичним кроком, який не стосується базових принципів націоналізму. Їхні опоненти, які зосереджувалися в Закордонному представництві УГВР, заперечували такий підхід, наполягаючи на тому, що демократія західного зразка та світоглядний плюралізм стали і мають бути засадничими елементами ідеології ОУН.

Ці ідейні розбіжності загострилися і внаслідок певних особистих рис учасників дискусії. С. Бандера, який упродовж усієї війни перебував або під домашнім арештом, або в концентраційному таборі як цінний заручник, фактично опинився поза активною діяльністю організації, і його бачення ситуації в Україні та підхід до світоглядно-ідеологічних проблем ґрунтувалися на попередньому політичному досвіді (це ж стосується його найближчих соратників, зокрема Я. Стецька). Вважаючи програмні корективи 1943 р. суто тактичним кроком, він явно демонстрував своє небажання брати до уваги практичний досвід, що був набутий без його безпосередньої участі, і перебирав на себе роль ідеологічного деміурга. Його опонентів дратувало таке ставлення до справи, оскільки авторитет С. Баидери довоєнних часів уже не тяжів над ними. Ситуація до певної міри була повторенням тієї, що призвела до першого розколу ОУН, але цього разу вже С. Бандера опинився в ролі ортодокса, який втратив зв'язок з реальною ситуацією і став об'єктом критики крайовиків.

Упродовж 1946-1948 рр. в організаційних осередках 34 ОУН відбувалася дискусія з цих питань, однак внаслідок особливостей внутрішньої структури організації вона обмежувалася найнижчими організаційними клітинами, так званими "п'ятками" - обговорення не виходило поза коло цих груп, які не контактували між собою. Це дало можливість С. Бандері та його прихильникам, які виявилися досить вправними у формуванні цього специфічного різновиду громадської думки, повернути більшість загалу на свій бік. Зі свого боку, його опоненти не спромоглися переконливо довести свої позиції до рядових членів організації, намагаючись вирішити проблему передусім "на верхах".

У постановах Першої конференції 34 ОУН (вересень 1947 р.), що в ідеологічному змісті мало відрізнялися від рішень вищих органів ОУН воєнної доби, містилися "організаційно-політичні" настанови, які давали С. Бандері великі шанси проти його опонентів (очевидно, останні розраховували, що ці пункти будуть зброєю в їхніх руках, але вони явно недооцінили організаційних талантів свого візаві). "Новий етап, - йшлося в постановах, - має відзначитися інтензивною внутрішньою роботою, упорядкуванням всіх

внутрішніх справ, введенням і усталізуванням чіткої твердої внутрішньої системи,... скріпленням дисципліни, контрольності та високоякісних членських прикмет кадрів". У цьому процесі найбільшу увагу планувалося приділити "ідейно-політичному підйомові, устійненню чіткої лінії в усіх питаннях, політичному вишколові та ідейно-політичній одностайності й здисциплінуванню членів..."⁵⁰. Як показали подальші події, С.Бандера та його соратники дуже добре дали собі раду у "скріпленні дисципліни": через рік більша частина осередків 34 ОУН була на їхньому боці.

У серпні 1948 р. відбулася Друга (надзвичайна) конференція ОУН, головним завданням якої було вирішення найбільш нагальних проблем ідеологічного, політичного та організаційного характеру - саме так було сформульоване її завдання, і саме це свідчило, наскільки гострими були ідеологічні суперечності всередині організації.

Конференція, на якій унаслідок згаданих причин домінували прихильники С.Бандери, закликала "тих поодиноких членів Організації, в яких проявилися ідейно-політичні й організаційні хитання, зрев'язувати своє становище та вернутися на правильні позиції..."⁵¹. Особливий наголос було зроблено на тому, що в рамках ОУН у період "революційно-визвольної боротьби" дозволяється "... тільки одна політична лінія, одне становище в кожній справі, встановлене компетентною для того організаційною установою, репрезентоване і подаване до виконання Проводом"⁵². Таким чином, опоненти С. Бандери (на конференції були присутні о. Іван Гриньох, Лев і Дарія Ребети, Володимир Стахів і Євген Стахів, Василь Охримович, Зенон Марцюк, Іван Бутковський, Роман Ільницький)^{53*} опинилися у фізичній меншості і в ізоляції: провід ОУН в Україні, на авторитет якого вони могли посилатися, отримував інформацію про те, що відбувається на еміграції, нерегулярно і з запізненням. В еміграційних осередках ОУН, які у цей час поповнювалися здебільшого людьми, не надто обізнаними в ідеологічних нюансах, авторитет С.Бандери як символу "бандерівської" ОУН був беззаперечним.

Представникам опозиції запропонували скласти мандати представників ОУН у Закордонному представництві УГВР: вимогу було прийнято за умови, що третейським суддею в конфлікті виступить Провід ОУН в Україні, очолюваний Романом Шухевичем. Восени того ж року, намагаючись вирішити проблему технічно, Провід 34 ОУН виключив опозиціонерів з організації"⁵⁴. Про перебіг конфлікту було повідомлено Провід ОУН в Україні.

У вересні 1949 р. противники С. Бандери скликали Ширшу нараду членів ОУН за кордоном (43 учасники, серед них - усі члени Головної Ради і Проводу ОУН, обрані на III Надзвичайному зборі ОУН 1943 р., яких було відряджено за кордон). Нарада підтвердила чинність постанов III Надзвичайного збору 1943 р. і оприлюднила ряд тез, які, власне, й викликали заперечення ортодоксів на чолі з С.Бандерою. Зокрема, "ревізіоністи" наголосили на принципі ідеологічного плюралізму в рамках базового принципу незалежності України: "ОУН розцінює як позитивне явище співпрацю визнає ріжних світоглядів, якщо вони визнають у боротьбі за українську державу та в державному будівництві пріоритет національного принципу в політичному і соціальному ладі і стоять беззастережно на становищі української державної самостійності"⁵⁵.

Учасники наради заперечили право ОУН на монополію в політичному житті (хоча й констатували її як природний факт) і фактично закликали до співпраці "існуючі українські політичні середовища" самостійницького спрямування. Безпосередньо дискутуючи з "ортодоксами", "ревізіоністи" наголосили на тому, що ідеологічні і практично-політичні зрушення воєнного періоду були "не тактичним засобом і політичним маневром для досягнення своїх вужчих цілей, а новою концепцією та новою структурою національно-визвольної боротьби українського народу"⁵⁶. У липні 1950 р. вони звинувачували

тили Провід 34 ОУН у спотворенні справжнього ідеологічного обличчя організації, посиляючись на культивування ним ідеологічної виключності, догматичності і нетолерантності, ворожого ставлення до демократії, прагнення монополізувати українську визвольну справу, відновити орденський характер організації⁵⁷.

Влітку 1950 р. з України надійшли документи Проводу ОУН в Україні (датовані жовтнем 1949 р.) за підписом Р. Шухевича, які мали розцінюватися як кінцеве слово у конфлікті. Провід ОУН в Україні не визнав виключення опозиціонерів з ОУН і підтвердив їхні мандати як своїх представників у ЗП УГВР. Вони мали підпорядковуватися безпосередньо Проводові ОУН в Україні. Чотирьом представникам опозиції та трьом представникам 34 ОУН пропонувалося створити Закордонний центр ОУН, який мав стати керівним органом 34 ОУН⁵⁸. Серед цих документів були і вже згадані "Уточнення і доповнення", які ще раз підтверджували повну легітимність постанов 1943 р.

Обидві сторони визнали ці настанови легітимними, однак дискусія з ідеологічних питань не лише не припинилася, а й набула гостріших форм. С.Бандера та його прибічники, які, згідно з рішенням Проводу ОУН в Україні, залишалися в керівному колегіальному органі в меншості, не поспішали з практичним оформленням такого становища. Резолюція ІІІ Конференції 34 ОУН (квітень 1951 р.) наголошувала на необхідності "піддати основній дискусії всі постанови, прийняті ще в 1943 році в цілком інших політичних відносинах України і цілого світу"⁵⁹, - йшлося передусім про блок соціальних питань, який традиційно був найслабшим місцем у політичних програмах організації. У такому варіанті С.Бандера та його однодумці формально виступали з прогресивніших позицій, наполягаючи на ревізії застарілих настанов. Реально йшлося про ревізію в ортодоксальному дусі - це стало особливо очевидним з появою серії статей С.Бандери в "Українському самостійнику" (про їх зміст йтиметься в розділі, присвяченому еволюції ОУН (б)).

Зрештою, конфлікт, у фокусі якого були не лише суто ідеологічні питання, а й проблема внутрішнього устрою ОУН, зокрема демократизації внутрішнього життя організації, дійшов до такої межі, що обидві сторони вислали своїх представників в Україну: 1951 р. від 34 ОУН в Україну було відправлено Мирона Матвієйка, голову Служби безпеки 34 ОУН, від опозиції - Василя Охримовича. Останній дістався до пункту призначення, отже його версія стану справ у 34 ОУН була відома Проводові ОУН в Україні, який очолював Василь Кук. (У квітні 1952 р. МГБ повідомляло про створення окремих, спеціально оснащених оперативних груп "з числа кращих досвідчених чекістів" для розшуку й ліквідації Проводу ОУН в Україні, серед членів якого названо і В. Охримовича. У жовтні того ж року його було схоплено. У квітні 1954 р. ЦК КПУ повідомив про його страту⁶⁰). Стосовно Мирона Матвієйка існують припущення, що він за сприяння подвійного агента британської спецслужби SIS Кіма Філбі⁶¹, який працював на радянську контррозвідку, був схоплений радянськими органами безпеки, що скористалися отриманими від нього даними, щоб розпочати радіогру, спрямовану на поглиблення розколу в 34 ОУН⁶². У квітні 1952 р. МГБ повідомило, що з 19 парашутистів - "емісарів закордонних оунівських центрів", скинутих у західних областях, було захоплено 18 осіб⁶³. Правдоподібно, серед них був М. Матвієйко та його радист. Радіограми, що надходили нібито від М. Матвієйка, містили положення, в яких С.Бандеру визнавали провідником ОУН, що, зрозуміло, підживлювало конфлікт.

Влітку (за іншими даними, в серпні) 1953 р. на адресу ЗП УГВР надійшла радіограма за підписом В. Кука, в якій йшлося про те, що С. Бандера відійшов від постанов ІІІ збору ОУН 1943 р., що він ані формально, ані

фактично не є провідником ОУН. Леву Ребетові, Зенону Матлі (представникам опозиції) та Степану Бандері пропонувалося очолити керівництво 34 ОУН і реорганізувати їх "згідно з позиціями Проводу в Україні"⁶⁶. У 1953 р. ніхто не поставив під сумнів зміст радіограми. Майже через півстоліття з'ясувалося, що вона також була частиною радіогри МГБ ⁶⁵ — сам В. Кук заперечив її автентичність ⁶⁶. Ця версія виглядає цілком вірогідною, особливо з огляду на те, що це була пропозиція зібрати в одній групі людей, які вже були непримирними політичними суперниками, - наслідок неважко було або передбачити, або запрограмувати. Взагалі, автентичність тексту радіограми чи її авторство на той час не мали великого значення - суперечки увійшли в таку фазу, що компроміс міг бути лише тимчасовим.

Подальший перебіг подій засвідчив, що жодна сторона, незважаючи на формальні рухи в напрямку примирення та конструктивної співпраці, не була готовою йти на компроміс. Двомісячні переговори закінчилися підписанням документа "План і деякі уточнення діяльності тимчасового керівництва 34 ОУН (База дії Колегії уповноважених)". Колегія уповноважених, що складалась із С.Бандери, Л.Ребета та З.Матли, тимчасово перебрала на себе функції Проводу 34 ОУН. В ідеологічній частині "Плану..." йшлося про те, що ОУН стоїть на протимарксистських позиціях, що український націоналізм - це "національно-визвольний, всенародний, демократичний протитоталітарний рух"⁶⁷. Визнавалась обопільна автономія 34 ОУН та ЗП УГВР. Розподіл обов'язків між ними був зазначений у доволі туманній формі: "ЗП УГВР проводить внутрішню і зовнішню політику в характері керівного визвольного центру. 34 ОУН проводить зовнішню й внутрішню політику в характері визвольно-політичної організації"⁶⁸.

Ця остання спроба компромісу виявилася безперспективною. С. Бандера не дотримався правил "джентльменської угоди", організував виключення прихильників компромісу з керівництва 34 ОУН і висунув вимогу збільшення повноважень проводу 34 ОУН у стосунках з Колегією уповноважених. Л. Ребет та З. Матла відповіли виключенням С. Бандери з Колегії та закликом до членів 34 ОУН не визнавати його повноважень. Конфлікт вкотре вийшов за межі нормальної дискусії і дедалі більше набував типових рис еміграційної чвари⁶⁹. Зрештою, у лютому 1954 р. було створено нові керівні органи тієї частини 34 ОУН, яку очолили Л. Ребет⁷⁰ та З.Матла, а в грудні 1956 р. двійкарі провели конференцію, яка легітимізувала нову організацію - ОУН за кордоном [ОУН (з)].

В подальшому ОУН(з) разом із ЗП УГВР, декларуючи відданість принципам III Надзвичайного збору ОУН (1943 р.), стабільно дотримувалися націонал-демократичних принципів. ОУН (з) публічно виступала від імені ЗП УГВР. Двійкарі протягом 18 років видавали часопис "Український самостійник", вони заснували видавництво "Пролог", яке за час свого існування випустило понад 200 назв книжок, видавали журнал "Сучасність", який упродовж трьох десятиліть був найцікавішим в інтелектуальному відношенні суспільно-політичним, літературно-художнім і науково-популярним виданням української діаспори. Починаючи з 1960-х років двійкарі виступали з беззастережною підтримкою інтелектуального нонконформізму в Радянській Україні.

ОУН (ЛІСЛЬШЛ.КІБІЛІ)

Мельниківська ОУН у післявоєнні роки виявила ознаки еволюції деяких політичних настанов до помірної демократизації в політичній програмі та більшій терпимості у стосунках з українськими партіями, залишаючись у базових ідеологічних питаннях на позиціях програми 1939 р. Це було викликано як політичним досвідом воєнних років, так і спробами ОУН(м) об'єднати

довкола себе сили для боротьби із впливом ОУН(б), яка фактично перетворилася на найпотужнішу політичну організацію української еміграції, передусім серед переміщених осіб у зонах окупації західних союзників - за політичне домінування в цьому середовищі точилася досить жорстка боротьба.

ОУН(м) пішла на співпрацю з урядом УНР в екзилі Андрія Лівича і за його підтримки створила у Мюнхені Координаційний український комітет, до якого увійшли прибічники уряду УНР в екзилі, представники соціал-демократів і соціалістів-революціонерів, УНДО, соціалістів-радикалів, гетьманців та новоствореної Української революційно-демократичної партії. Це був досить радикальний крок порівняно з довоєнними принципами діяльності ОУН та її претензіями на монополію в політичному житті. В подальшому, із заснуванням Державного центру УНР в екзилі, мельниківці послідовно боронили ідею легітимності державної спадщини УНР, визнавши таким чином і легітимність відповідної ідейної традиції (1989р. М. Плав'юк - Голова Проводу Організації українських націоналістів, очолив Державний центр, а 1992 р. передав його повноваження новообраному Президентові України Л. Кравчукові).

Основою консенсусу між згаданими політичними силами стали принципи, які значною мірою "редагували" ідеологічну орієнтацію довоєнної ОУН: політичне життя має базуватися на владі закону та християнській моралі; тоталітарні та авторитарні тенденції в українському політичному житті заперечуються; застосування морального і фізичного терору засуджується; в політичних дискусіях дотримуватися принципів чесної гри⁷¹.

При цьому ідея корпоративізму, адаптована в ідеологію ОУН у 1930-ті роки, залишалася в ідеологічних розробках ОУН (м) цілком актуальною. Осип Бойдуник, який після загибелі М. Сціборського став провідним ідеологом ОУН (м), висунув ідею "національного солідаризму" — своєрідної суміші станового егалітаризму, народництва та етатизму. Як зауважив канадський дослідник Мирослав Юркевич, "національний солідаризм" О. Бойдуника був реформульованим варіантом "націократії" М. Сціборського⁷².

Утім, в інших сферах очевидним було пом'якшення деяких політичних гасел, зокрема тих, що стосувалися питання політичного устрою. У програмі ОУН, затвердженій на III Великому зборі (серпень 1947 р.) це повторювалася теза про необхідність "сильної влади" на перехідний період від бездержавності до державності, однак уже заперечувалась ідея монопартійності та йшлося про те, що політичне життя "розвиватиметься лінією перемоги тієї чи іншої національно-політичної ідеї, яка свobodно приверне до себе переважну більшість громадян держави"⁷³.

Безмежна влада вождя ОУН, декларована на II Великому зборі, скасовувалась - він повинен був звітувати перед з'їздом, який мав збиратися раз на три роки. Проголошувалась рівність громадян перед законом, незалежність судів, свобода преси, слова та віросповідання. Допускалася наявність політичної опозиції. У тезах ідеологічної конференції ОУН (червень-липень 1948 р.) в розділі "Українська народовладна держава" йшлося про свободу людини та народовладдя як про найважливіші елементи "середовища зростання нації", щоправда, при цьому наголошувалось на тому, що "ідея народовладництва є такою великою, що вимагає організації, яка гідна була б її нести"⁷⁴. Питання про цього носія, зрозуміло, було зайвим - цей пасаж закінчувався висновком про необхідність самовдосконалення ОУН.

На думку канадського дослідника Мирослава Юркевича, зрушення в ідеологічних настановах ОУН(м) були спробами розвивати корпоративістську ідеологію без фашистських атрибутів (наголос на беззаперечній національній єдності залишався базовим елементом програми). З іншого боку, ці програмні зміни були не поступкою західному лібералізму, а скоріше поверненням до консервативних політичних цінностей. Зрештою, писав Юркевич, на-

станови тогочасної ОУН(м) щодо організації суспільства не виходили за рамки світогляду доіндустріальних суспільств, мали народницький характер⁷⁵. Ці твердження є цілком коректними, особливо у сфері соціального устрою і взаємин (наприклад, стала орієнтація на селянство як основу нації), але варто додати до них і те, що до програми 1947 р. було внесено пункти, які також можна вважати і демократичними, і ліберальними (свобода сумління, друку, слова, політичної опозиції).

Програма ОУН (м), затверджена IV Великим збором (серпень 1955 р.), повторювала базові світоглядні і політичні елементи попередніх програм (аж до текстуальних повторень) - лише з'являється згадка про українську державність 1917-1919 рр. як очевидний наслідок зближення з урядом УНР в екзилі⁷⁶. Цікаво, що 1955 р. методом досягнення головної мети - створення української самостійної держави — ще визначалися національна революція і збройна боротьба. Так само не відбулося якісних змін у програмах V та VI Великих зборів ОУН(м)⁷⁷. Отже, ідеологічна еволюція ОУН(м) у перші два післявоєнні десятиліття була надзвичайно повільною. Відмовившись від найодіозніших настанов передвоєнного періоду (політичного тоталітаризму, конфронтації з іншими політичними партіями), ОУН (м) не наважувалась на зміну світоглядних орієнтирів. Коментуючи 1966 р. доктринальне обличчя ОУН (м), І. Лисяк-Рудницький, не вдаючись до пояснень, зазначив, що ця організація виявляє "правоконсервативні тенденції"⁷⁸.

Помітні зміни в ідеологічних настановах ОУН(м) відбулися 1970 р., на VII Великому зборі українських націоналістів. Уперше було визнано, що "в ідеологію українського націоналізму треба вносити зміни, яких вимагає саме життя та досвід революційно-політичної дії останніх десятиріч"⁷⁹, що ця іде-

ія не може існувати ізольовано від інших ідеологій сучасності. Де-факто навалялося, що поняття "український націоналізм" виходить за партійні рамки - йшлося про єдність "визвольних ідей українського народу", представлених не лише діями ОУН, а й М.Грушевським, С. Петлюрою, М. Хвильовим та В. Симоненком⁸⁰.

Нове гасло - "Україна - спільне добро всіх її громадян" - трактувалося як запрошення до цієї боротьби всіх національних меншин України⁸¹. Одним з головних завдань українського націоналізму проголошувалась боротьба за "такий суспільний і державний лад, при якому кожна людська особистість, визволена від економічного, соціального і національного поневолення і утискування, зможе розвиватися як суцільна і творча індивідуальність"⁸². ОУН (м) проголошувала, що вона обстоює засади демократичного ладу, політичного плюралізму та правопорядку.

Важливим зрушенням було визнання ідеологічного плюралізму в рамках спільної боротьби різних політичних сил за самостійність України. "Щоб ця боротьба була успішною, - зазначалося в програмі, - в ній мусять брати участь усі сили українського народу, без уваги на їхні ідейно-програмові, політичні чи тактичні розходження"⁸³. Варто уваги й те, що в програмі змінилися пасажі про національну революцію - йшлося про те, що стратегія, тактика та методи боротьби мають змінюватися, сама ж національна революція визначалася як "не лише збройний, але й духовний процес, в якому повинні брати участь всі творчі сили українського народу, духовні і політичні"⁸⁴. Підтверджувалась теза про те, що основним місцем цієї боротьби є Україна, українські політичні сили поза межами УРСР (яку мельниківці, до речі, не визнавали формою української державності) мали відігравати допоміжну роль.

Отже, на початку 1970-х років мельниківська ОУН перейшла на демократичні позиції, остаточно відмовившись від претензій на виключність націоналістичного руху у визвольній боротьбі. Залишаючи гасло органічності нації і націоналізму актуальним, ОУН (м) водночас відійшла від ідеї ірраціональності та абсолютизації ідеалізму в світоглядних настановах.

Це був поважний крок до перетворення ОУН (м) на організацію націонал-демократичного типу. Фактично подальша еволюція ОУН (м) відбувалася саме в цьому напрямку⁸⁵.

У травні 1993 р. ОУН (м) провела XII Великий збір - перший в Україні (м. Ірпінь Київської обл.), який засвідчив, що організація, зберігаючи традиційну назву, остаточно перетворилася на громадську організацію націонал-демократичного характеру. У програмі, ухваленій збором, наголошувалося на тому, що український націоналізм є засобом боротьби за універсальні права найширших верств, що це - демократичний рух, який не претендує на виключність та ідеологічну монополію⁸⁶. З ідеологічних настанов початкового періоду існування ОУН залишився хіба що постулат органічності націоналізму, його укоріненості у "внутрішній природі і потребах нації"⁸⁷.

Аналіз поточної ситуації в Україні, пропозиції щодо організації державної влади, розвитку економіки, забезпечення національної безпеки, гарантій соціальної політики та розвитку освіти, науки і культури - усі ці положення програми будувалися на принципах політичного плюралізму і демократії⁸⁸. Фактично мельниківська ОУН, зберігаючи традиційну назву і надалі заперечуючи принцип партійності для націоналізму (її зареєстровано в Україні як громадську організацію), перетворилася на партійне утворення націонал-демократичної орієнтації.

ОУН (бандерівці)

Післявоєнна ідеологічна еволюція бандерівської ОУН, особливо після відходу двійкарів, являє собою різкий контраст з динамізмом і глибиною змін воєнного періоду. Аналізуючи 1971 року причини застою в націоналістичному середовищі (і маючи на увазі не лише бандерівців), І.Лисяк-Рудницький згадував у гостро полемічному тоні про "неподолану спадщину тоталітарного націоналізму", про "філістерські та шкурницькі елементи, що на терені США звили собі кубло при асекураційно-допомогових товариствах та що разом з тоталітарно-націоналістичними групами творять так званий українсько-американський "істеблішмент" і всіляко намагаються придушити будь-які прояви вільної думки і дискусії в еміграційному середовищі"⁸⁹. Аналізуючи причини стагнації колись динамічного руху, він писав: "Кращі сили націоналістичного руху загинули в боротьбі на рідних землях. З тих, що пішли на еміграцію, велика частина відійшла від активного політичного життя. Ще інші пережили ідейну еволюцію, що вивела їх поза межі традиційної націоналістичної ідеології. Це стосується в першу чергу мислячих елементів руху, що не могли примиритися з обскурантизмом вождів. /.../

Таким чином теперішні еміграційні націоналістичні фракції являють собою тільки мізерні відпадки колишнього крайового руху, який, не зважаючи на трагічні його вади, міг імпонувати енергією й ідейним напруженням"^{III}. Ці характеристики, які несуть на собі відбиток персонального конфлікту їх автора зі згаданим середовищем, можна трактувати і в іншому ключі.

Фактично всі фракції або відгалуження ОУН опинилися в якісно новій ситуації: якщо не зважати на мінімальні за кількістю фрагментарні групи націоналістичного підпілля в Україні, які методично знищувалися радянською владою⁹¹, рух повністю перейшов на становище еміграційного з усіма відповідними організаційними, моральними і політичними наслідками. До цього ОУН більшою або меншою мірою була фізично присутньою на етнічних українських землях, тепер першоджерело можливого ідеологічного поступу було ізольоване. Як показали подальші події, віртуальний зв'язок з Україною, надходження інформації про події "в краю" не стали підставою для перегляду якщо не базових постулатів, то принаймні питань тактики.

Єдиним полем результативної політичної діяльності стала українська діаспора, що в свою чергу спричинило перманентний конфлікт між

фракціями ОУН, кожна з яких претендувала на більші чи менші впливи, та іншими українськими політичними силами в еміграції. Спроби ОУН (б) (вдалі і не дуже) опанувати безпосередніми чи опосередкованими впливами цілу мережу економічних, політичних, молодіжних і культурницьких інституцій діаспори, різноманітні діаспорні українські організації - від Союзу українців Британії до Українського конгресового комітету Америки чи Українського народного союзу — окрема історія, яка заслуговує на окреме дослідження, так само як й історія творення "парасолькових" структур на зразок Антибільшовицького блоку народів (АБІ).

На тлі цієї досить бурхливої, насиченої зовнішніми і залаштунковими подіями діяльності, найвиразнішим результатом якої була конфронтація ОУН (б) як з традиційними суперниками, так і з новими, передусім з інтелектуалами різних поколінь української еміграції ОУН (б), стала досить показовим зразком того, що можна було б назвати чи то ідеологічною стагнацією, чи то екстенсивним розвитком. Усі ідеологічні пошуки післявоєнного періоду звелися до просторих і розілурених коментарів про сутність націоналістичного світогляду (в основі яких лежала публіцистична риторика зразка кінця 1920-х - 1930-х років).

Перемога над ревізіоністами, яка закінчилася відокремленням двійкарів, погано прислужилася ОУН (б) передусім тому, що організація, по-перше, втратила найбільш потужний інтелектуальний ресурс, по-друге, будь-які дискусії, які виходили за межі обговорення формальних загальників, припинилися - фактично трапилася ідеологічна герметизація. Ця ідеологічна герметизація супроводжувалась згаданою політикою "блискучої ізоляції" і конфронтації, прагненням довести унікальність і виключність організації як єдиного реального представника інтересів українського народу, єдиної революційної сили, здатної очолити боротьбу за незалежність.

Події, що відбувалися поза емігрантським світом і могли б вплинути на якісну еволюцію ідеологічних настанов як у світовій політиці, так і в Україні (згадаймо хоча б шістдесятників і всю 20-річну епопею нового інтелектуального нонконформізму і політичного дисидентства), помітно не позначилися на них, передусім на їхньому ідеологічному обличчі.

Аналіз резолютивних текстів усіх представницьких форумів ОУН (б) періоду після останнього розколу 1954 р. і фактично до кінця 1980-х рр. засвідчує брак будь-яких світоглядно-ідеологічних зрушень, які хоча б віддалено нагадували еволюцію інших відгалужень націоналістичного руху. Після загибелі С. Бандери⁹², головного оборонця ідеологічної ортодоксії, організація досить успішно пережила природну організаційну кризу, пов'язану з втратою харизматичного лідера, однак жодних спроб модернізувати її основи не було зроблено. Подальша глорифікація образу С.Бандери та політико-ідеологічна самоізоляція ОУН (б) виключали можливість змістовної ідеологічної еволюції.

Якщо порівняти матеріали IV (1968) та VII (1987) Великих зборів ОУН (б), неважко помітити, що за 20 років не змінилася ані інтелектуальна якість, ані зміст ідеологічних і політико-програмних побудов організації. Досить характерно, що на Великому зборі 1987 р. програма 1968 р. згадувалась саме в контексті її неперевершеної актуальності⁹³. Усі базові елементи стандартного радикального східноєвропейського націоналізму зразка кінця 1930-х років (абсолютизація органічності, природності нації, тягlostі її існування, примат її інтересів над інтересами особистості, ідеалізм, культ землі і селянства, ставка на державницький патерналізм, пропаганда етнічної солідарності і заперечення розмаїття соціальних інтересів, проповідь соціальної гармонії, ксенофобія, претензії на надкласову репрезентативність націоналістичного руху тощо) з невеликими варіаціями перекочували з однієї редакції програми ОУН (б) до іншої.

Те ж стосується і питань стратегії і тактики в політичних програмах ОУН (б). В Україні змінювалися внутрішні умови, виростали нові покоління нонконформістів, змінювалися форми й методи опору режимові, відбувалися зміни в глобальній політиці (від холодної війни до розрядки, від протистояння систем наприкінці 1970-х — на початку 80-х до потепління другої половини 80-х), а в програмних настановах ОУН (б) незмінно домінувала риторика про провідну роль ОУН не лише в діаспорі, а й в усьому українському національно-визвольному русі, про "революційний зрив" (щоправда, в епоху горбачовської перебудови згадки про українську національну революцію перейшли з площини мілітаристської риторики у більш прагматичну площину масштабної пропагандистсько-ідеологічної роботи "...для підвищення національної свідомості і політичної виробленості українського народу у підготовці до збройної боротьби"), про особливу місію українського націоналізму в боротьбі проти великодержавного імперіалізму тощо.

Не менш показовим прикладом ідеологічної ортодоксії в дусі класичного ксенофобського етнічного націоналізму може служити та частина ідеологічних конструкцій, яка стосувалася ставлення до російського народу. Якщо у 1943 - першій половині 1950-х рр. у публікаціях діячів ОУН (б), присвячених питанням становища України і національно-визвольної боротьби, російський народ визнавався одним з поневолених більшовицьким (чи "московсько-більшовицьким") режимом, то з часом дедалі виразнішими ставали відхід від цієї "ревізії" і русофобська риторика, ототожнення російського народу з комуністичним політичним режимом. У відозві IV Великого збору ОУН (б) (весна 1968 р.) "До поневолених народів і їхніх еміграцій" було вміщено розділ "Російський народ - народ поневолювач"⁹⁶. У програмових постановах збору зазначалося, що "головним ворогом українського народу, як також і інших народів, є російський імперіалізм і шовінізм, носієм яких є не тільки кожночасна російська провідна верства, а й російський нарід..." . Цікаво, що в постановах наступного, V Великого збору (осінь 1974 р.) ця термінологія стала, так би мовити, "політично коректнішою" - національним поневолювачем України називалась Росія, російський імперіалізм, росіяни як етнічна група згадувались хіба що як "колоністи-зайди" в Україні⁹⁷. Втім, VI Великий збір (осінь 1981 р.) висловився категорично: у пункті стратегічних постанов під назвою "Визначення ворога" зазначалося: "/.../ Ворогом є не лише даний режим, але передусім загарбницький нарід, який є носієм імперіалізму й захисником його. /.../ Носієм російського імперіалізму був і є російський нарід"⁹⁸. У період горбачовської перебудови це гасло було підредаговане: йшлося не про весь російський народ, а про "російську державу і мільйони росіян, які виконують накази цієї держави". Цікаво, що цей пасаж супроводжувався заочною дискусією з кимось, хто, мабуть, всередині самої ОУН (б) дотримувався інших поглядів: "У колах російської опозиції (дисиденти, правозахисники) були окремі голоси на користь державної незалежності неросійських народів, але без практичних позитивних наслідків, а радше обманливого характеру"⁹⁹. Крім того, що ця тематична лінія є суто формальним свідченням дотримання принципів класичної етнофобії, загалом характерної для будь-якого радикального етнонаціоналізму, можна припустити, що вона також була проявом уже згаданої зворотної донцовізації ідеології ОУН (б).

Очевидно, що 1991 р. мав стати серйозним випробовуванням для ОУН (б), передусім з погляду зіставлення ідеологічної ортодоксії з практикою. Певною мірою повторилася ситуація першої половини 1940-х років: з'явилася реальна можливість застосування політичних програм і світоглядних настанов не в уявленому, а в конкретному середовищі, коли реальність виявилася просто несумірною з ідеологічними мареннями. Важко сказати, наскільки складним став той переворот у свідомості, який довелося пережити тим,

хто покладав сподівання на "революційний зрив". Досить симптоматичним можна вважати те, що ОУН (б) повернулася в Україну не під власною назвою, а під прикриттям новоствореної організації - Конгресу українських націоналістів¹⁰¹ (КУН очолювала голова Проводу ОУН (б) п. Слава Стецько). Поза різноманітними тактичними та ідеологічними міркуваннями, які, очевидно, було покладено в основу цього рішення, варто припустити, що ОУН (б) прагнула зберегти "революційну незайманість", тоді як гасло КУН надавало* можливість адаптуватися в ідеологічному сенсі, не поступаючись уже доволі антикварними принципами.

Власне, так і сталося: ідеологічна платформа КУН зберегла ряд базових світоглядних положень ОУН (б): апологія світоглядного ідеалізму як заперечення матеріалізму, наголос на етнічному змісті поняття "нація", абсолютизація тягlosti й органічності її буття (знаменита метафора Т. Шевченка, адаптована свого часу в ідеологічну тезу про єдність "живих, мертвих і ненароджених поколінь"), наголос на морально-етичному компоненті служіння нації тощо¹⁰¹. Де-факто фундаментальні світоглядні основи ОУН (б) увійшли в програмні настанови КУН без змін.

Об'єктом редагування стали положення, що стосувалися конкретних політико-тактичних завдань. При збереженні формальної риторики про революційну боротьбу ідеологи КУН висловлювалися за легальні форми діяльності (доволі традиційні) і питання про здобуття влади (як стратегічну мету) пов'язували з цілим комплексом стандартних легальних засобів, прийнятих у будь-якому демократичному суспільстві¹⁰².

Спроби поєднати стандартні ідеологічні постулати класичного етнічного націоналізму (та й ще у досить антикварних формулюваннях та ідіомах) з практичною політикою в суспільстві, яке переживало і переживає багатовимірні трансформації практично в усіх сферах життя, трансформації, які збіглися з натиском глобалізації, не мали шансів на успіх.

Сучасна вага КУН у політичному житті явно несумірна з претензіями на будь-яку помітну роль у "національному відродженні українського народу"! Якщо спробувати окреслити сучасну ідеологічну орієнтацію КУН, можна було б віднести цю організацію до помірковано націоналістичних партій правочентристського спрямування. Важко сказати, чи саме така мета ставилася авторами ідеї легалізації ОУН (б) в Україні під парасолькою КУН. Одне виглядає достатньо очевидним: успадкувавши низку фундаментальних законсервованих ідеологічних постулатів, КУН успадкував і відповідну інерцію, яка неухильно призводить до стагнації, настільки характерної для ОУН (б) другої половини ХХ ст.

Замість висновків

Цілком зрозуміло, що давати будь-які висновки щодо ідеології ОУН, з наміром розставити крапки над "і" було б у сучасних умовах марною справою. Йтиметься лише про певні узагальнення, в основі яких сучасний стан знання про діяльність ОУН.

Вихідне положення можна було б сформулювати так: Організація українських націоналістів є невід'ємною частиною української історії, і незалежно від політичних уподобань і поглядів її критиків чи апологетів вона посідає власне місце в цій історії. Ігнорувати чи заперечувати це місце, підносити чи абсолютизувати саму ОУН немає наукового сенсу, і слід сподіватися, колись не матиме сенсу громадського.

Водночас, унаслідок певної суспільної знервованості довкола цієї проблеми, варто пам'ятати, що вона не перебуває у суто науковому полі. Та обставина, що для оцінки діяльності ОУН-УПА створено комісію під егідою законодавчого органу держави, свідчить, з одного боку, про надмірну політи-

зованість проблеми і неготовність суспільства до зваженої дискусії, з іншого, - про наявність соціального замовлення, яке мають виконати фахові історики, що не може не вплинути на пізнавальну ситуацію. Останні, перебуваючи під впливом реабілітаційного синдрому чи під тиском настроїв певного сектора українського суспільства, подекуди вдаються до прихованої чи явної апології ОУН та УПА (зусилля тих, хто наважується на повторення примітивних пропагандистських стереотипів радянського зразка, не так помітні). Намагання подолати ідеологічні шаблони радянських часів іноді перетворюється або на реставрацію партійної історіографії ОУН, або на створення власних апологетичних шаблонів.

З іншого боку, спроби знайти золоту середину в інтерпретаціях історії ОУН та УПА призводять до того, що науковці, які прагнуть дотримуватися відстороненої позиції, опиняються під вогнем критики як прихильників націоналістичного руху, так і його непримиренних опонентів, критики, яка явно виходить за межі наукового дискурсу, є упередженою та ідеологічно запрограмованою¹⁰⁴.

ОУН у різних її іпостасях належала до тієї частини політичного спектру українського суспільства, яка абсолютною цінністю і метою свого існування вважала українську націю та українську державність. Тут є точка дотику з багатьма іншими ідеологіями і рухами, в яких це завдання, можливо, в іншому політичному чи ціннісному контексті також було пріоритетом. Відмінність від інших спрямувань українського націоналізму та інших ідеологій полягала у *способі сприйняття дійсності та методах її перетворення*. У цьому сенсі ОУН ідеологічно, принаймні на початку свого існування, належала до праворадикальних рухів, орієнтованих на творення держав з тоталітарним політичним устроєм. Упродовж більше як сімдесятих років свого існування ОУН еволюціонувала в бік демократизації політичних принципів і частково - наближення до загальнолюдських цінностей, їхньої гармонізації з інтересами нації. Навіть те спрямування ОУН, яке найдовше дотримувалося принципів революційної ортодоксії, свого роду екстремальної політичної релігії зразка 1930-х років, після перенесення діяльності в незалежну Україну мало переглянути деякі базові компоненти своїх світоглядних та ідеологічних конструкцій саме в дусі демократичних принципів.

Ідеологічні та світоглядні засади діяльності ОУН формувалися і змінювалися не в інтелектуальному вакуумі: в них абсорбовано як власний досвід національного руху XIX - XX ст.,* так і певну частину інтелектуально-політичного доробку європейської історії. ОУН не можна представляти як приклад аномальності власне української історії, ті аспекти ідеології і практики цього руху, які сприймаються як аномальні, можна знайти в історії всіх країн і націй — як тих, що претендують на статус передових, так і тих, що за нього змагаються.

Історія ОУН, незалежно від її інтерпретацій - це історія одного з відгалужень українського націоналізму - багатоаспектного, багатофункціонального, поліморфного явища, яке справило і справляє безпосередній та опосередкований вплив практично на всі ділянки суспільного життя України упродовж щонайменше півтора століть. Виникнення та еволюція ОУН з її ідеологією і політичною практикою цілком логічно вписується не лише в контекст національної історії, а й у загальносвітовий контекст, в історію радикальних національних (чи націоналістичних) рухів. Саме виходячи з цих положень, беручи до уваги конкретне історичне тло, можна з певною мірою адекватності усвідомити суть, характер і особливості цього історичного явища.

⁴² Прокоп М. У сорокаліття НІ Надзвичайного Великого Збору ОУН// Прокоп М. Напередодні незалежної України.- Нью-Йорк - Париж - Сідней - Торонто - Львів. - НТШ, Бібліотека українознавства. - Т.62. - С.67.

- ⁴³ Постанови Третього Надзвичайного Великого Збору Організації Українських націоналістів, що відбувся в днях 21 - 25 серпня 1943 р. // ОУН в світлі постанов... - С 99 - 100.
- ⁴⁴ Там само. - С 107-112.
- ⁴⁵ Детальний виклад основних праць публіцистів ОУН (р) в Україні другої половини 1940-х - початку 50-х років див. у книзі: *Русначенко А.* Розумом і серцем. Українська суспільно-політична думка 1940-х - 1980-х років. - К., 1999.
- ⁴⁶ *Motył O.* Op. cit. - Р. 175.
- ⁴⁷ Постанови Третього Надзвичайного Великого Збору Організації Українських націоналістів // ОУН в світлі постанов... - С. 108, 112.
- ⁴⁸ *Мотиль Олександр.* Організація українських націоналістів і робітництво (кілька завваг) // *Сучасність.* - 1980. - Ч. 2. - С 62.
- ⁴⁹ *Torzecki R.* Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej. - Warszawa, 1993. - S. 190-191.
- ⁵⁰ Резолюції Першої Конференції Закордонних Частин ОУН, що відбулась у вересні 1947 р. // ОУН в світлі постанов... - С 180.
- ⁵¹ Постанови Другої (надзвичайної) конференції Закордонних Частин ОУН (з 28-31. 8. 1948 року) // Там само. - С 223.
- ⁵² Там само. - С 225.
- ⁵³ *Стахів Є.* Кризь тюрми, підпілля і кордони. - К., 1995. - С 249.
- ⁵⁴ *Кричевський Р.* Цит. праця. - С 23.
- ⁵⁵ З постанов ширшої наради членів О.У. Н. за кордоном // Документ з особистого архіву О.Кузьмович. - С 5.
- ⁵⁶ Там само. - С 6.
- ⁵⁷ Там само. - С 3.
- ⁵⁸ *Кричевський Р.* Цит. праця. - С 84.
- ⁵⁹ Резолюції Третьої Конференції Закордонних Частин ОУН, що відбулась у квітні 1951 р. // ОУН в світлі постанов... - С 259.
- ⁶⁰ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГОУ), ф.1, оп.16, спр.74, арк. 86.
- ⁶¹ За свідченням К. Філбі у 1949-1950 рр. SIS відправила в СРСР, в українські регіони, три групи парашутистів, які зникли. Наприкінці 1951 р. SIS відправила ще три групи по шість осіб (літаком з бази на Кіпрі) - дві з них було десантовано на Західній Україні, одну - біля польсько-радянського кордону. Коментар самого К. Філбі про його роль у подальшій долі цих груп досить красномовний: "Я не знаю, що сталося з цими групами. Але я маю об'єднані припущення" (Цит. за: *Philby K.* My Silent War. - New-York, 1968. - Р. 171). Зауважимо, що британці опікувалися С. Бандерою та його оточенням, тоді як ЦРУ підтримувало опозицію -цей "поділ праці" спричинив конфлікт між двома спецслужбами, який опосередковано сприяв і загостренню суперечностей в ОУН (б).
- ⁶² *Стахів Є.* Назв. праця. - С 262-263; *Процик С.* ОУН у ретроспективі//Здалека про близьке. - Львів, 1992. - С 25-26.
- ⁶³ ЦДАГОУ, ф. 1, оп.16, спр.72. арк. 63.
- ⁶⁴ *Кричевський Р.* Цит. праця. - С 94.
- ⁶⁵ *Процик С* В ім'я істини // Здалека про близьке. - С 50- 53.
- ⁶⁶ *Найдетальніший опис цих подій можна знайти у праці: Русначенко А.* Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусі, Литві, Латвії, Естонії. - К., 2002. - С 381-388.
- ⁶⁷ *Кричевський Р.* Назв. праця. - С. 98.
- ⁶⁸ Там само.
- ⁶⁹ *Якість полеміки можна оцінити, наприклад, з брошури: Мирчук П.* За чистоту позицій українського визвольного руху. - Мюнхен - Лондон, 1955. - 181 с
- ⁷⁰ 12 жовтня 1957 р. *Лев Ребет був убитий радянським агентом.*
- ⁷¹ *Yurkevich Myroslav* Ukrainian Nationalists and DP politics, 1945 - 50 // *Isajiw Wsevolod W, Bozhyk Yury, Senkus Roman* (eds.) The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II. - Edmonton, 1992. - Р. 130.
- ⁷² Там само. - С. 133.
- ⁷³ Програма ОУН, затверджена на III-му Великому Зборі ОУН 30 серпня 1947 р. - С.4
- ⁷⁴ Тези ідеологічної конференції ОУН (червень-липень 1949 р.) - С.32.
- ⁷⁵ *Yurkevich Myroslav.* - Op. cit. - Р. 133 - 134.
- ⁷⁶ Програма і Устрій Організації Українських Націоналістів. - Б.м., 1955. - С 8.
- ⁷⁷ Два етапи. Матеріали П'ятого і Шостого Великих Зборів українських націоналістів. -Б.м. - Накладом ОУН. - 1966. - С 16 - 29.
- ⁷⁸ *Лисяк-Рудницький І.* Націоналізм // Історичні есе. - Т.2. - С 256.
- ⁷⁹ Україна - спільне добро всіх її громадян. М-ли VII Великого Збору українських націоналістів., Париж-Балтимор, 1971. - С 79.
- ⁸⁰ Там само. - С.77, 78, 80-81.
- ⁸¹ Там само. - С 83.
- ⁸² Там само. - С. 78.
- ⁸³ Там само. - С 84.
- ⁸⁴ Там само. - С. 87.
- ⁸⁵ Див., наприклад: Десятий Великий Збір Українських Націоналістів зробив підсумки діяльності ОУН і намітив плани праці на майбутнє//Сурма., 1984. - 4.6-7. - С.1 - 9.
- ⁸⁶ Програма Організації Українських Націоналістів//ОУН: минуле і майбутнє. - К., 1993. - С 285.
- ⁸⁷ Там само.

-
- ⁸⁸ Див.: Там само. - С 283 - 294.
⁸⁹ *Лисяк-Рудницький І.* В обороні інтелекту//Історичні есе. - Т.2. - С.392.
⁹⁰ *Там само.* - С. 393.
⁹¹ За офіційними даними, останній підпільний осередок ОУН було знищено 1956 р.
⁹² Про це так само, як і про вбивство Л. Ребета, див. збірку матеріалів: Московські убивці Бандери під судом. - Мюнхен, 1965.
⁹³ Сьомий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). Матеріали і пости
нови. - Б. м., 1988. - С 135.
⁹⁴ *Там само.* - С 137.
⁹⁵ Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН).-Б. м.,1969,-
Т. 1. - С 80.
⁹⁶ *Там само.* - С 126.
⁹⁷ П'ятий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). Матеріали і пости
нови. - Б. м., 1975. - С 234.
⁹⁸ Шостий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). Матеріали і пости
нови. - Б.м., - С.163.
⁹⁹ Сьомий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). - С 163.
100 установчий з'їзд Конгресу Українських Націоналістів відбувся у жовтні 1992 р.. Пер
ший Збір КУН відбувся у Києві, 2-4 липня 1993 р.
¹⁰¹ Див., наприклад: *Жижко С.* Націоналістична справа. - Київ: КУН, 1994. - С 5 - 38;
Баган О. Світоглядно-ідеологічні засади українського націоналізму (Доповідь, виголошена
під час Другого Великого Збору КУН) // Визвольний шлях. - 1995. - №12. - С.1416 - 1420.
¹⁰² *Жижко С.* Тактика, стратегія і завдання українського націоналістичного руху на сучас
ному етапі // Визвольний шлях. - 1995. - №11. - С.1283 - 1290.
¹⁰³ Показовими є результати участі КУН у парламентських виборах. 1994 р., коли КУН
взяв участь у виборах як самостійна політична сила, організації вдалося здобути 361, 2 тис.
голосів виборців (1,25%) і відповідно 5 місць у Верховній Раді. 1998 р. КУН йшов на вибори
вже у блоці "Національний фронт" (разом з Українською консервативною партією та Ук
раїнською республіканською партією). Цього разу не вдалося подолати 4% бар'єр, встанов
лений для партійного представництва (було зібрано 2, 7% голосів на три партії), і від КУН по
мажоритарних округах пройшло 4 депутати. На виборах 2002 р. КУН йшов у блоці "Наша Ук
раїна"
¹⁰⁴ *Як зразок можна пригадати надто різноманітні відгуки на брошуру: Кульчицький С.*
Проміжний звіт робочої групи для підготовки історичного висновку про діяльність ОУН - УПА.
(Попередній варіант) - К., 2000. *Якість і характер вкотре підкреслюють, що діалог між науков
цями і політично ангажованими публіцистами перетворюється на абсурд, який нічого спільно
го з наукою не має.*